

Д.В. Полозенко

Державні фінанси та їх вплив на соціально-економічний стан України

У статті аналізуються потенційні можливості активізації використання внутрішніх ресурсів, які не були задіяні у виробничий процес, і на цій основі розроблені пропозиції, спрямовані на підвищення ефективності в галузях з прискореним оборотом капіталу.

Ключові слова: економіка, фінансова криза, економічне зростання, кредит, людський капітал.

This article analyzes the potential to mobilize domestic resources, that were not involved in the production process, and on this basis, the proposals aimed at improving efficiency in industries with rapid turnover of capital were developed.

Keywords: economy, financial crisis, economic growth, credit, human capital.

В економіці України відбуваються процеси, які, з одного боку, свідчать про мобілізацію фінансових ресурсів з різних джерел з метою спрямування їх в реальну економіку і на цій основі досягнення зростання ВВП, а з іншого – про зниження фіскального тиску на бізнесові структури, які мають значні потенційні можливості збільшення обсягу виробництва і наповнення коштами державного бюджету країни. Те, що відбувається нині в економіці нашої країни, свідчить про намагання владних структур вирішувати економічні і соціальні проблеми, по-перше, за рахунок власних матеріальних і фінансових ресурсів, по-друге, за рахунок зовнішніх інвестицій з тим, щоб спрямувати їх в реальну економіку.

Варто відмітити, країни, економіка яких зорієнтована на використання внутрішніх джерел розвитку, досягають більш високих довгострокових темпів розвитку економіки і мають можливість подолання наслідків фінансової кризи за коротший період, ніж держави, які уповільнено долають наслідки фінансової кризи за рахунок позичення коштів. При цьому слід враховувати, що темпи зростання глобального випуску, за розрахунками міжнародних фінансових організацій МВФ і МБРР, уповільнилися – у 2012 р. вони становили 3,0% проти 3,8% у 2011 р. Подібна тенденція має місце також в країнах, що формують ринкову економіку. Так, в Україні ВВП у третьому кварталі 2011 р. зріс на 1,3%, а у першій половині 2012 р. зменшився на 0,4%. Таке уповільнення скорочує можливість зростання внутрішнього ринку.

Темпи економічного зростання. Подолання економічних проблем, які виникли в результаті об'єктивних і суб'єктивних причин (світова криза, уповільнені темпи економічної реформи) в значній мірі залежить від дій урядових структур. Президент України в одній із перших промов на початку 2013 р. відмітив: "Варто нагадати, що попередній склад Кабінету Міністрів не повністю виконав поставлені завдання щодо виконання реформи, і забез-

печення зростання економіки призвело до того, що результати 2012 р. виявилися значно гіршими, ніж прогнозувалося".

Зі свого боку зазначимо, що при уповільнених темпах зростання ВВП Україна в розрахунку на одну особу у 2010 р. виробляє ВВП в розмірі 6,1 тис. доларів, Росія – 14,2, Білорусія – 12,3 тис. доларів [1]. При цьому Україна по видатках державного бюджету займає провідне місце – 30% ВВП, що вище, ніж в інших країнах. Бюджетні видатки в КНР становлять 22,9% ВВП, Індії – 26,5% ВВП. На уповільнення темпів економічного зростання вплинув затяжний період пошуку реальних шляхів підвищення економічної ефективності суспільного виробництва, а також нестабільність пріоритетних галузей економіки. На відміну від інших країн в Україні сільське господарство, легка і харчова промисловості не були включені до пріоритетних галузей.

Державна програма активізації розвитку економіки на 2013–2014 рр. передбачає більш рішучі структурні перебудови економіки, націлені на захист національних інтересів на основі модернізації базових галузей економіки. Серед основних завдань мають бути вирішені фінансові проблеми: забезпечення адекватності податкового тягаря на бізнес з його реальними можливостями; створення умов для розвитку малого і середнього бізнесу; забезпечення доступу до довгострокового банківського кредиту; утримання дефіциту бюджету в межах 3,2%; забезпечення збалансованості державних фінансів з реальними можливостями національної економіки та фінансової стабільності.

Потенційні можливості окремих галузей. В активізації розвитку економіки важливе значення має сільське господарство, легка і харчова промисловості, які мають бути включені до пріоритетних галузей економіки подібно тому, як це здійснили країни ЄС, КНР, Індія та ін.

Сільськогосподарські підприємства потребують оновлення матеріально-технічної бази. Нині підприємства мають 17,3% основних засобів від технологічної потреби. Значна частина техніки – 85% аграрних підприємств замартизовано [2]. Для здійснення техніко-технологічної модернізації вони не мають власних коштів. Дефіцит коштів виник у зв'язку з диспаритетом цін. За останні роки ціни на сільськогосподарську продукцію зросли на 74%, а

Полозенко Дмитро Васильович, доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, головний науковий співробітник відділу бюджетних видатків соціальної сфери та економічного розвитку Академії фінансового управління Міністерства фінансів України (Київ).

на матеріально-технічні ресурси промислового походження – на 99%.

Особливої уваги потребує тваринницька галузь, яка протягом 2010–2011 рр. збільшила обсяг продукції на 8,7%. Вона має значні внутрішні ресурси, які з різних причин не задіяні у виробничий процес, а саме – недосконалість цінового механізму, скорочення інвестицій тощо. Уже кілька років поспіль існує невідповідність між закупівельними і роздрібними цінами на тваринницьку продукцію. Наприклад, молочна сировина реалізується виробником за ціною 2–3 грн/л, а вартість фасованого молока коштує 8,8–10 грн/л. Зазначимо, що канадський фермер реалізує молоко (у перерахунку на гривню) по 6,8 грн/л, а вартість фасованого молока теж 8,8–10 грн/л. Розрив багаторазовий. Український товаровиробник при таких цінах втрачає будь-який інтерес займатися виробництвом молочної продукції, а держава змушена її імпортувати. Обсяг інвестицій в сільське господарство протягом 2005–2011 рр. становив 5,1% (проти 21% у 1990 р.). Однак, за даними ОЕСР, загальний рівень державної підтримки АПК України відстає від інших країн. Наприклад, у країнах ЄС він становить 20–27%.

Попри це сільське господарство кілька років поспіль утримує надсередній показник прибутковості і є єдиною галуззю, котра досягла показника докризового 2008 р. Варто відмітити, що виробничий потенціал сільського господарства при певних умовах здатний виробляти щорічно не 47 млн тонн зерна, а 100 млн тонн, про що свідчать дослідження аграрної науки.

Значними внутрішніми резервами насичена галузь зі швидким оборотом капітала – легка промисловість, яка західноєвропейськими країнами давно віднесена до пріоритетних галузей і підтримується державою наданням бюджетних і кредитних коштів. Завдяки цьому галузь повністю забезпечує потреби внутрішнього ринку та імпорт в різні країни світу. Слід відмітити, що українська легка промисловість перед розпадом СРСР розвивалася високими темпами. У ті роки на кожного жителя вироблялося 44 одиниці верхнього одягу, 8 пар шкарпетково-панчошного асортименту, 20 метрів тканини тощо. Однак вітчизняний споживач не мав вибору, оскільки асортимент товару був обмежений і не задовольняв індивідуальні вимоги покупців. Споживачі, окрім вітчизняних, купували також й імпортні товари, які за якістю дещо перевищували українські. У ті роки на задоволення потреб внутрішнього ринку працювало 350 великих об'єднань, у кожному з них налічувалося понад 300, а в окремих об'єднаннях – 1 000 працівників. Усього в легкій промисловості в ті часи було зайнято 700 тис робітників, нині – 70 тис.

За роки української державності в легкій промисловості відбулося різке зниження обсягу виробництва продукції. Нині загальний обсяг галузі становить 8 млрд грн, у той час як в умовах Радянського Союзу він дорівнював 15 млрд доларів [3]. В Україні нині діють 10 тис. підприємств легкої промисловості, серед яких значна частина – підприємства малого і середнього бізнесу, які виготовляють 25–30 % від загального обсягу товарів, а решта виготовляється великим бізнесом. Питома вага легкої промисловості у загальному обсязі реалізованої промислової продукції становить лише 0,7% [4]. За даними

Асоціації підприємств легкої промисловості “Укрлегпром”, фактичний обсяг внутрішнього ринку товарів становить понад 700 млрд грн. Розбіжність між даними Держкомстату свідчить про велику тінізацію виробництва товарів та їх контрабандне ввезення в країну.

Легка промисловість серед інших галузей найбільше постраждала від експансії імпорту, частка якого на вітчизняному ринку становить біля 80%. У цій галузі є підприємства, які оснащені новітніми технологіями і новою технікою, вони виробляють високоякісні товари, що користуються підвищеним попитом серед українських і зарубіжних покупців. Проте вони, як малий і середній бізнес, потребують підтримки державних органів влади. За розрахунками фахівців, легка промисловість здатна протягом 3–4 років сформувати 500 тис додаткових робочих місць.

Людина – головна сила суспільства. Модернізація спрямована на більш рішучі структурні зрушення в економіці, формування нових соціально-економічних відносин, навколо яких періодично точаться дискусії, висловлюються часто полярні думки щодо їх змісту. Однак більшість фахівців та вчених вважають, що серед ефективних засобів реформування економічних відносин є приватизація, завдяки якій виникають передумови для реалізації економічної стратегії держави та розвитку людського капіталу.

В умовах глобалізації розвинуті країни надають особливу увагу подальшому розвитку науково-технічного прогресу, рушійною силою якого є інтелектуальний капітал, на його розвиток вони спрямовують великі кошти. Наприклад, видатки бюджету США на одного вченого становлять 230 тис. доларів, Японії – 170 тис. доларів, КНР – 90 тис. доларів на рік [5]. При таких видатках зростає середньорічний приріст загальної вартості високотехнологічних товарів. Так, у КНР в 2009 р. її обсяг становив майже 950 млрд доларів. В Україні у 2011 р. обсяг фінансування науково-технічних робіт склав 959,3 млн грн, або 71 тис. грн на одного працівника наукових організацій [6]. У бюджеті на 2013 р. НАН України передбачено коштів 68,3% від потреби. При цьому коштів для фінансування основного капіталу не передбачено [7].

Людський капітал, як і інший капітал, має вартість, що залежить від кількох чинників, серед яких домінуюча роль належить заробітній платі, а також освіті, зайнятості населення, демографічному стану тощо. Грошову оцінку людського капіталу здійснено в США, Великобританії, Норвегії. Серед постсоціалістичних країн грошову оцінку людського капіталу провели в Російській Федерації, загальна вартість якого сягнула понад 600 трлн руб. [8].

В Україні теж проведена грошова оцінка людського капіталу але в окремому сегменті – аграрному секторі АПК. Вартість людського капіталу тут становить 13 900 млрд грн, а виробничих фондів – 1 237,1 млрд грн [9]. Грошова оцінка дає можливість сформувати загальний показник ефективності сільськогосподарського виробництва. Наведені дані в котрий раз свідчать про вирішальну роль людського капіталу в розвитку суспільства, що він становить основу багатства країни і тому потребує особливої уваги державних органів влади.

Очікується, що з прийняттям Державної програми активізації розвитку економіки на 2013–2014 рр., завдяки

запровадженню стимулів внутрішнього реінвестування в галузі з високою часткою доданої вартості, масштабної модернізації та технологічного переозброєння промисловості, сільського господарства і легкої промисловості, впровадженню наукових розробок, зростатиме продуктивність праці і як наслідок – підвищуватиметься рівень заробітної плати, яка, на жаль, втрачає мотиваційну функцію, що негативно впливає на продуктивність праці, на обсяг ВВП і на доходи Державного бюджету.

Питома вага оплати праці найманих працівників у ВВП в 2011 р. становила 47,7% проти 48,8% у кризовому 2008 році (в європейських країнах – 88,3%). Щодо оплати праці працівників сільськогосподарського виробництва, то, не зважаючи на безсумнівні успіхи галузі, завдяки подвижницькій праці селян, вона залишається невисокою – 1 853 грн на місяць. Грошові витрати на продовольчі товари в сільській місцевості становили 52,9%, у міських поселеннях – 55,3% [10], що є фактичним показником бідності українського населення. Слід звернути увагу, що в країні не сформовано баланс інтересів різних верств населення. Абсолютна бідність у 2010 р. становила 14,6% проти 16,8% у 2011 р. Дуже багатих людей в країні налічується 5%, хоча фактично, на думку фахівців, у два рази більше. Отже, межу між доходами багатих і бідних слід довести до середньоєвропейського рівня – 10:1. До речі, у Грузії найменша заробітна плата державного службовця становить 500 доларів на місяць, а максимальна (очільник уряду) 3,5 тис. доларів.

Мають бути визначені соціальні стандарти, оскільки в країні задекларовано курс на їх підвищення. Згідно із Законом “Про Державний бюджет України на 2013 рік” прожитковий мінімум на одну особу з 1 січня становить 1 108 грн, з 1-го грудня складе 1 176 грн на місяць, на оплату праці бюджетників передбачено 180 млрд грн [11]. З урахуванням рівня прожиткового мінімуму формуються основні соціальні стандарти. В Законі України “Про соціальні стандарти та державні соціальні гарантії”, який прийнято ще у 2000 році, визначено правові засади формування та застосування державних соціальних стандартів і нормативів, спрямованих на реалізацію основних соціальних гарантій. Після прийняття зазначеного закону відбулися певні зміни в оплаті праці різних верств населення, у тому числі – й низькооплачуваних працівників. При визначенні мінімальної заробітної плати слід враховувати забезпечення не лише основного працівника, а й членів його сім’ї. Отже, зростання доходів населення, яке відбулося в останні роки, зрушення в структурі витрат призвели до зростання обсягу заощаджень населення. Частка коштів суб’єктів господарювання в зобов’язаннях у 2007 р. становила 25,8% (у 2012 р. – 18%), а частка коштів фізичних осіб у 2010 р. досягла 42% (проти 35,6% у 2007 р.). Динаміка коштів населення нестійка, залежить від політичної та економічної ситуації в країні та від поведінки населення, яке чутливо на неї реагує.

Кредит, фінанси і бізнес. Державна програма активізації розвитку економіки на 2013–2014 рр. передбачає спрощений порядок надання банківського кредиту, який для значної частини суб’єктів господарювання, особливо для малого і середнього бізнесу, є практично недоступним. Адже вартість банківського кредиту наприкінці

2012 р. в окремих фінустановах доходила до 30% при обліковій ставці НБУ 7,5%. Зазначимо, що відсоткові ставки за кредитами і депозитами залежать не лише від НБУ, а й від ринкових очікувань, структурних диспропорцій економіки, показників економіки країн ЄС, позичальників, які не завжди ефективно використовують кредитні кошти і мають проблеми з їх поверненням кредиторам. В ринкових умовах ставка кредитних ресурсів комерційних банків динамічна і змінюється з урахуванням внутрішньої та зовнішньої ситуації. При цьому варто було б НБУ проаналізувати діяльність тих комерційних банків, які допускають значні розходження між ставками рефінансування і ставками кредитних ресурсів. Хоча малий і середній бізнес має труднощі, пов’язані не лише з поверненням позики, а й з корупцією, рейдерством. До речі, в країні немає закону про рейдерство.

Ефективність підприємств залежить також від фіскальної політики держави. Окремі підприємства за останні роки допустили переплату податку на прибуток і тому відчувають брак обігових коштів, не мають можливості покрити його за рахунок банківських кредитів, оскільки кредити мають надто високі ставки. За такої ситуації нівелюється результат від зниження податку на прибуток підприємств.

Не піддаючи сумніву діяльність комерційних банків, зазначимо їх роль у суспільному виробництві. Досить відмітити, що у 2011 р. вони видали кредитів на суму 801 809 млн грн проти 732 823 млн грн у попередньому році [12]. Значну роль у розвитку економіки відіграють іноземні банки, зокрема ЕБРР, який є найбільшим іноземним інвестором. Станом на 31 березня 2013 р. він вклав в акціонерний капітал України 8,63 млрд євро. Лише у кризовому 2008 р. ним було надано кредитів в розмірі 800 млн євро. У 2012 р. в українську економіку було інвестовано 934 млн євро, а у попередньому році на продовження будівництва метрополітену в м. Дніпропетровську було видано кредит в розмірі 152 млн євро. На фінансування безпеки атомних енергоблоків у 2013 р. буде надано 300 млн євро. Фінансова діяльність ЕБРР спрямована на підвищення використання внутрішніх ресурсів через спрямування коштів в реальну економіку країни.

Аналіз діяльності малого і середнього бізнесу свідчить, що ці інституції мають проблеми, які потребують негайного вирішення. Зокрема, потрібна передбачувальна тарифна політика на електроенергію. Нині вона доводить бізнес до кризової межі. Слід на законодавчому рівні захистити власних та іноземних інвесторів, тому що їм важко працювати в країні, де часто змінюється законодавство, існує бюрократія, корупція. З цих причин окремі західноєвропейські банки йдуть з українських ринків. У 2012 р. продано кілька банків: Volksbank (Австрія), SEB Bank (Швеція), Форум Commerzbank (Німеччина) та ін. При цьому зростає присутність російських банків, які є серйозними конкурентами для українських банків. Їх позитивна роль – в розвитку конкуренції між банками та вітчизняним бізнесом.

Нині особливої уваги потребує аграрний бізнес, у розвитку якого значне місце займає фіксований сільгосподаток (ФСП). За інформацією Міністерства доходів, спецрежимом оподаткування у 2012 р. скористалися

понад 16 тис аграріїв, які залишили у власному розпорядженні 14,7 млрд грн ПДВ. Крім того, ще 1,1 млрд грн надійшло від переробників на спецрахунки Державного казначейства для виплати компенсацій товаровиробникам за продаж молока і м'яса [13]. Саме завдяки пільговому оподаткуванню малий і середній бізнес АПК щорічно нарощували надходження коштів до Державного бюджету. У 2012 р. сільгосп підприємства сплатили 42,1 млрд грн, що на 2 млрд грн більше попереднього року. Отже, АПК залишається одним із серйозних наповнювачів доходної частини бюджету. Можна зробити висновок, що встановлення диференційованих ставок ФСП є передчасним, скасування існуючих пільг для сільськогосподарських підприємств призведе до банкрутства майже третини малого і середнього бізнесу, зменшить обсяг валової продукції до 10%. Звідси – падіння валютних надходжень від експорту продукції та рівня прибутковості сільськогосподарських підприємств. У цьому контексті відмітимо, що країни ЄС не зменшують фінансові пільги малому і середньому бізнесу, вони надають їх навіть фермерам, які знаходяться у несприятливому природо-економічному регіоні, а також тим суб'єктам, які не мають можливості профінансувати виробничий процес за рахунок власних коштів. Варто було б, по-перше, скористатися таким досвідом підтримки малого і середнього бізнесу в країнах ЄС, по-друге, зберегти фіксований сільгосподаток, спрямований на підвищення ефективності сільського господарства.

Список використаних джерел

1. Статистичний щорічник України. Київ. – 2012. – С. 543.
2. Мозилива М.М., Блоцька Я.К., Подлісецький Г.М. Матеріально-технічне забезпечення аграрної галузі. / Економіка АПК. – 2013, № 2. – С. 62–63.
3. Ізвіт Т. Ринку легкої промисловості в Україні немає, але є базар. / Урядовий кур'єр. 21 березня 2013. – С. 8.
4. Статистичний щорічник України. – 2011. – С. 106.
5. Насибов Н. Научно-технический потенциал Китая: итоги и перспективы развития. / Мировая экономика и международные отношения. – 2012. – № 10. – С. 83, 79.
6. Статистичний щорічник України 2011. – Київ. Тов "Август-Трейд", – 2012. – С. 320–321.
7. Петрушенко М. Науковці долучаються до реформ. / Урядовий кур'єр. 20 квітня 2013. – С. 5.
8. Котельников Р. Сколько стоит человеческий капитал России? / Вопросы экономики. – 2013. № 2. – С. 44.
9. Пасхавер Б.И. Аграрный сегмент национального богатства. / Економіка України. 2013. – № 2. – С. 57.
10. Україна у цифрах. – 2011 р. – С. 93.
11. Закон України "Про Державний бюджет на 2013 рік" від 06.12.2010 № 5515-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>
12. Статистичний щорічник України. – 2011. – С. 59.
13. Рибак С. У першу чергу фінансуються захищені статті бюджету. / Урядовий кур'єр. 12 квітня 2013 р.

Стаття надійшла 30.04.2013

Наталія Королевська: за ініціативи Мінсоцполітики було ухвалено 7 законів та 54 постанови

Ухвалені за ініціативи Мінсоцполітики протягом останніх півроку укази, постанови та закони допомагають усувати соціальну несправедливість, що утворилася відносно деяких категорій українців. Про це сказала Міністр соціальної політики **Наталія Королевська** під час виступу на розширеній Колегії Мінсоцполітики. «За ініціативи Мінсоцполітики протягом останніх півроку ухвалено 7 законів, 54 постанови КМУ та 5 указів Президента. Усі вони допомагають усувати соціальну несправедливість, що склалася стосовно деяких категорій наших громадян», – зазначила Наталія Королевська.

Зокрема, за словами Міністра, прийняті зміни до пенсійного законодавства гарантують щорічне підняття пенсії для більш ніж 12 мільйонів пенсіонерів, а жінкам до страхового стажу буде зараховуватись відпустка з вагітності та пологів. Йдеться про понад 500 тисяч матерів щороку.

Також збільшено розмір державної допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, які мають інвалідність, та батькам, які доглядають за дітьми з найтяжчими захворюваннями. Одинокі батьки та багатодітні батьки, які виховали 5-ох і більше дітей, одержали рівні з жінками права та можливості.

«Сподіваюся, що така плідна співпраця з парламентарями продовжиться і восени, оскільки на наступній сесії парламенту депутати мають розглянути ще, щонайменше, вісім законопроектів, розроблених Міністерством», – сказала вона.

Підбиваючи підсумки півріччя, Наталія Королевська також нагадала, що середня зарплата в травні 2013 р. становила 3253 грн або на 7,9% більше, ніж у травні 2012 р. (3015 грн). Середня пенсія за аналогічний період становила 1478 грн (проти 1245 грн у минулому році).

«Активізовано роботу фондів соціального страхування. Зокрема, з 1 березня 2013 р. Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань проведений перерахунок і збільшення щомісячних страхових виплат на 14,9%. Середній розмір виплат зріс на 180 грн», – зазначила Міністр.

Наталія Королевська також звернула увагу на те, що для 3,5 млн працівників бюджетної сфери було збільшено посадовий оклад I розряду з 831 до 852 грн. «Нехай це несуттєве збільшення, але ми зберегли тенденцію до зростання», – уточнила вона.

За пропозицією Мінсоцполітики Уряд підвищив мінімальні пенсії всім інвалідам війни II–III груп, а пенсія учасників бойових дій, яким виповнилося 85 років, становить мінімум 2548 грн.

За матеріалами сайту http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=152996&cat_id=107177